

ליום הזכרון

שכול ויתמות בסיפורה של מ. ילו שטקליס

מאת הרצליה רז

של שבת בשלהי מלחמת-השחרור. בסיפורה זה מקדימה המספרת את הפסיכולוגים והפדגוגים למיניהם בטי-פול בבעיות שכול ויתמות.

גיבורת הסיפור, והדוברת בו, היא יעל כבת חמש-שש. יעל שאינה יכולה להירדם, מספרת על עצמה, על אימה פניה ועל אחיה התינוק רפי. היא מספרת על ישראל (אביו של רפי והאיש הח-דש של אמה) ועל הלילה שבו נודע על נפילת האב.

דרך דיבור אסוציאטיבי של ילדה קט-נה, מצליחה המספרת להעלות גודש של בעיות טיפוסיות למשפחה משתקמת אחרי המלחמה.

הסיפור הקצרצר הזה מזמין את הקור-אים להכיר את פניה שהיא אלמנת מל-חמה ששיקמה את עצמה באמצעות יש-ראל, חברו של בעלה המת.

פניה אם חמה וטובה שאינה משכיחה בפני בתה את האב המת. "מידלה, כך הוא קרא לך", אומרת פניה ליעל כשהן מביטות בתמונת האב התלויה על הקיר. אבל הילדה אינה מסוגלת לשחזר את

מלחמות הן תמיד עניין עצוב ומתלווה אליהן שכול ויתמות.

בכל ספרויות העולם צמחו ספורי-גבורה בצד סיפורי סבל ואבל, וכך גם בארץ.

עם פרוץ מלחמת-השיחרור עלתה בעיית הטיפול באלמנות, צפה הבעיה החינור-כית של הטיפול ביתומים והתיחסות הכלל והפרט לחרדות שהן ביטוי מיידי למלחמה.

הרופאים, הפסיכולוגים והפסיכיאט-רים נאבקו בנושאים הקשים, למדו אר-תם ברבות הימים (לעתים קרובות על גבי בשרם ונפשם של המטופלים) וכיום ודאי יודעים יותר על דרכי הטיפול בבע-יות הממשיות האלה.

אבל, אז, עם תום מלחמת העצמאות, רבו ההתרוצצויות בתחום החינוכי הזה ורבו מאד התגובות המוטעות והמטעות. סיפורה של מרים ילן-שטקליס "הצ-חוק הראשון" פורסם לראשונה במעריב

* מ. ילן שטקליס — הצחוק הראשון בתוך "שקר ו", הוצאת עקד, 1966. ובתוך "חיים וגלום", הוצאת קרית-ספר, 1978.

להודיע על נפילת האב הוא המרכזי בסיפור.

המשפט החוזר בכל ההכנות לנסיעה בלילה (כשהקימו את הילדה משינה) הוא... "ואמא אינה רואה אותי... עיניה פקוחות אבל אינן רואות אותי".

באותו לילה שאבד ליעל אביה, אבדה לה גם אמה!

פניה, שקיבלה את ההודעה כביכול בש-קט חיצוני (אין בסיפור תזכורת על דמ-עות, היסטריה או התעלפויות) נכנסה להלם עמוק. ההלם מתבטא בשני מצ-בים. האחד — שהיא מנתקת עצמה מהעולם הסובב אותה וגם מיעל; כך אינה מסוגלת להגיש עזרה וסעד לילדה המבוהלת והחרדה.

השני — היא חוזרת על משפט חסר משמעות "אולי נספיק עוד... אולי נספיק עוד" וכך מתברר שבעצם אינה קולטת כובד האסון.

המספרת (יעל) וגם היוצרת (מ. ילן-שטקליס) אינן מבקרות את האם. האם בסיפור היא חיובית וחמה.

אך המאזין לקטעי הדברים מפי יעל שומע ומבין שהאם אינה מודעת כלל להלם שהיתה שרויה בו באותו לילה ואינה מוכנה להבין שיעל הפנימה את החוויה הלילית בחרדה עצומה והיא זו המפרנסת את כל חרדותיה האחרות.

יעל מספרת "היא חושבת שאני לא זוכרת, כי הייתי קטנה כל כך. אבל אני כן זוכרת".

יעל אינה מסוגלת להשתחרר מאימת האיבוד של שני ההורים בלילה אחד. בשל חוסר הידע וההבנה של המבו-גרים בעניין זה, יעל אינה מבריאה ואי-נה משתקמת.

דמות אביה המת ולעשות אותו מוחשי יותר בתוכה. הדברים של האם על האב סתמיים מדי, כלליים ולא מוחשיים ואי-נס מצליחים לבנות בנפש הילדה מציאות חושית חמה וקרובה של האב שהיא מחפשת אחריו.

יעל אומרת "יש אבא על הקיר ואבא בארון... הרבה אבא ואין אבא".

הסיפור מעלה בעיה מוכרת מאד מת-חום השכול. לאם אין כוח נפשי לשחזר בפני ילדתה את הדמות המוחשית של האיש שנהרג. היא לא מספרת בו. איך אכל, איך צחק וכעס? הילדה מתחננת על מפגש חושני כזה, היא זקוקה להפ-גמת דמותו של האב בתוכה.

האם אינה מסוגלת ואולי גם אינה מודעת לרעבונה של הילדה אל אביה שנפל.

כיום, כשנצטבר כבר ידע רב בנושא, מדריכים היועצים את הקרובים למת, לדבר בו; לבקר בבית-הקברות; לגעת בחפציו האישיים ולעשותו מוחשי ונמצא בבית.

הילדה פוחדת מן החושך ואינה מעזה לשתף את אמה בפחדה זה. "החושך בחוץ ואני בפנים, מה יעשה לי?" היא רוצה לקרוא לאמה (בודאי כבר קראה לה עשרות פעמים) אך היא יודעת שהאם תכעס אם תשוב ותקרא לה כך סתם, ללא סיבה.

החושך הזה הוא סמל לכל החרדות של יעל והוא חוזר בסיפור הרבה פעמים. החושך הממשי הוא ביטוי סמלי לחושך אחר, חושך נורא ואיום המכרסם בילדה מאז אותו לילה שנסעו לפגוש באב שנפל.

תיאור הלילה שבו באו שני בחורים

המספרת הצליחה ליצור **מצב טרגי של אין מוצא** לגבי עולמה הפנימי של הילדה, דווקא בשל התיאורים החיוביים והחמים של הבית שהיא חיה בו.

ישראל הוא אדם נהדר ואוהב את יעל. פניה אמא טובה ורחומה; אם ששיקמה את עצמה והביאה ליעל את.

לכאורה הכל בסדר. למעשה, הילדה חיה כשבלבה פצע שאינו נרפא. המבוגרים אינם מבינים מדוע יעל מתקשה להירדם ומהו החושך שהיא יראה מפניו.

היועצים של היום היו בוודאי מלמדים את פניה איך לדבר עם יעל על הלילה ההוא. הם בוודאי היו מסבירים לה שיעל זקוקה לשיחות על החושך ועל הלילה שבו מת האב. היועצים היו יכרו לים לעזור להורים לנקות את המורסה הנפשית של יעל כדי שפצע החרדה יגליד ויירפא.

בסיפור המצוין הזה ישנם גם ביטויים דו-ערכיים ביחסה של יעל לעצמה ולא-חיה התינוק.

היא מקנאה ברפי ואוהבת אותו. כילדה בת חמש-שש היא עסוקה גם בעניין זהותה המינית "גם אני רוצה להיות בן... למה דווקא אני צריכה להיות ילדה...".

כאמור, זהו סיפור המעלה עולם שלם של חיים באמצעות וידויה של ילדה קטנה.

הסיפור בנוי בצורה תמציתית ביותר ושומר בקפדנות על כללי הסיפור הקצר. יעל היא הגיבורה הראשית, האחרים מסייעים לקורא להבין יותר את המתרחש בליבה.

הזמן הוא "טרם — שינה" והמקום הוא "המיטה". אבל גם הזמן וגם המיקום נשברים לרסיסים באמצעות טכניקת הדיבור האסוציאטיבי ונוצר בסיפור זמן מבולבל כשהמקומות משתנים כל הזמן.

מבחינה חינוכית יכול הסיפור להוות תרגיל חשיבה מצוין לגיל הנעורים ולמבוגרים.

מכיוון שהמספרת המתוודה היא ילדה קטנה, יכולים הקוראים המבוגרים יותר מהילדה, להתרחק מההזדהות שנוצרה עם קריאה ראשונה, ולהבין יותר מן הילדה מה היא מנסה לספר בלשונה המגומגמת.

באמצעות קריאה מכוונת נחשפים מנגנוני ההגנה של הגיבורים שבסיפור, ומתברר לקוראים מה שאינו ברור ליעל לפנייה ולישראל.

הבירור הזה, תוך כדי קריאה, הופך את הסיפור לאמצעי-טיפול בנפשית חרה דות של שכול ויתמות. כי הבעיות שהוא מעלה והתשובות שהוא מזמין אליהן, הן חדשניות ומודרניות ביותר.